

Тетяна Боряк

(Київ)

“ПРАЗЬКИЙ АРХІВ” ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПОШУКУ “ВОРОГІВ НАРОДУ”

Стаття розглядає специфіку, завдання, перебіг та види “оперативної розробки” “Празького архіву”, аналізуючи роботу у відділах ЦДІА УРСР у м. Києві з переміщеними до УРСР архівними колекціями Українського історичного кабінету та Музею визвольної боротьби України.

Ключові слова: “Празький архів”, “оперативна розробка”, Український історичний кабінет, Музей визвольної боротьби України, ЦДІА УРСР у м. Києві.

Статья рассматривает специфику, задачи, ход и виды “оперативной разработки” “Пражского архива”, анализируя работу в отделах ЦГИА УССР в г. Киеве с перемещенными в УССР архивными коллекциями Украинского исторического кабинета и Музея освободительной борьбы Украины.

Ключевые слова: “Пражский архив”, “оперативная разработка”, Украинский исторический кабинет, Музей освободительной борьбы Украины, ЦГИА УССР в г. Киеве.

The article explores specificity, tasks, course and types of “operational processing” of the “Prague Archives”, analyzing work in the divisions of TsDIA USSR in Kyiv with transferred to USSR archival collections of Ukrainian Historical Cabinet and Museum for Liberation Struggle of Ukraine.

Key words: the “Prague Archives”, “operational processing”, Ukrainian Historical Cabinet, Museum for Liberation Struggle of Ukraine, TsDIA USSR in Kyiv.

Так званий “Празький архів” (або “Празький український архів”) (далі – ПА) є важливим джерелом до історії Української революції 1917 – 1921 рр., а також діяльності українських еміграційних осередків міжвоєнного періоду, передусім у Чехословацькій Республіці (далі – ЧСР), оскільки найбільший сегмент ПА, який зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління

України (далі – ЦДАВО) нараховує, за нашими підрахунками, понад 28 тис. одиниць зберігання.

ПА як документальний масив бібліотечних та архівних колекцій української еміграції, акумульованих у ЧСР, та обставини його переміщення, опрацювання та сучасний стан стали об'єктом зацікавлення дослідників відносно недавно. Першою стала публікація 1994 р. архівістки Л. Лозенко, яка окреслила віхи післявоєнної історії ПА [21], побіжно згадуючи і "оперативну розробку" документів ПА. 2005 р. було опубліковано наш переклад розділу про еміграційну україніку праці американської дослідниці Патриції Кеннеді Грімстед "Трофеї війни та імперії" (2001), який було доповнено додатками з документів російських та українських архівів [19]. Ця праця уже містила параграф про "оперативне використання" ПА [19, с. 32-34].

Наступним етапом стали дослідження М.Г. Палієнко про ПА. Проблеми використання спецслужбами документів ПА та відповідної роботи архівістів у цьому напрямку дослідниця торкалась у окремій публікації, присвяченій переміщенню, опрацюванню та використанню (власне, "оперативна розробка") архівів української еміграції [22]. Більш комплексно питання було висвітлено у монографії дослідниці про архівні центри української еміграції [23, с. 306-313, 320-323].

Незважаючи на досить значний доробок дослідників, питання "оперативної розробки" не поставало як окреме, розглядаючись у контексті переміщення та опрацювання ПА та інших документальних масивів еміграційного походження. Такий кут зору не давав змоги зосередитись виключно на ході "оперативної розробки", її видах та темпах, особливостях проведення, з урахуванням позицій архівного керівництва, яке спрямовувало "оперативну розробку" документів "українських буржуазних націоналістів".

Тому дана розвідка присвячена феномену "оперативної розробки" ПА (хід, обставини, види робіт) як фіксації відомостей про "ворогів народу" з перспективою їх подальшого звинувачення, пам'ятаючи, що історія "оперативної розробки" ПА є не лише складовою історії ПА та архівної справи України загалом, але й історії УРСР з точки зору концепційних засад лідерів держави та керманічів архівної галузі.

Початок збирання відомостей про "ворогів народу" було покладено у квітні 1918 р., коли була створена Особлива комісія з розкриття таємних агентів охоронних відділень при таємному відділі Історико-революційного архіву у Петрограді. Наступними віхами стали роз-

порядчі документи 1927, 1937, 1939 та 1940 рр. про складання алфавітних карток на “ворогів народу”: хто перебував у політичному розшуку, були членами білогвардійських установ та армій, каральних органів. Наказ від 1940 р. за підписом Л. Берії викристалізував наповнення поняття “контрреволюційні елементи” (царські провокатори, жандарми, контррозвідники, шпіони, троцькісти та ін.) та ін. [20, с. 13-21].

Методологічною базою оперативної розробки фондів і після закінчення війни залишався наказ НКВС СРСР і НКДБ СРСР № 001222/00368 від 2 жовтня 1944 р. “Об улучшении работы по использованию секретных материалов государственным архивом и агентурно-оперативной работе”, [1, арк. 2], який доповнила вказівка (на жаль, не вдалося відшукати цієї вказівки у фондах українських архівів – Т.Б.) Головного архівного управління (далі – ГАУ) МВС СРСР з розробки секретних фондів держархівів [6, арк. 22 зв.].

Документи ПА, передані у 1945 р. з Праги, що належали переважно Українському історичному кабінетові (далі – УІК), були розміщені в Спеціальному відділі таємних фондів (далі – ТФ) Центрального державного історичного архіву (далі – ЦДІА) УРСР у м. Києві, створеному 1 жовтня 1945 р. з метою концентрації документів “украинско-националистической эмиграции” [4, арк. 9]. Результати “оперативної розробки” надсилалися до Архівного управління (далі – АУ) УРСР, яке, в свою чергу, передавало їх до Москви.

Відзначимо, що “оперативна розробка” документів ПА припала в основному на період підпорядкування АУ (з березня 1946 р. по березень 1960 р.) МВС УРСР.

Російська сторона контролювала процес опрацювання ПА: вже у вересні 1945 р. І. Нікітінський надіслав листа П. Гудзенку з проханням “срочно сообщить подробную характеристику материалов Украинского архива, полученного в дар от Чехословацкого правительства” [2, арк. 42].

В першу чергу впорядковувались особові фонди та фонди інституцій, які потенційно володіли відомостями про осіб та про контакти з емігрантами (допомогові установи, видавництва, емігрантські об’єднання тощо).

За завданням наркома внутрішніх справ Лобуренка наприкінці грудня 1945 р. архівами УРСР було виявлено документальні матеріали та складено списки-довідники на керівний склад української еміграції, що “контрреволюційно” діяли за доби Української революції,

на еміграції та співпрацювали з німцями. Було складено 8 списків на 433 особи та знято 211 копій документів [3, арк. 9 зв.].

Склад фондів, що викликали зацікавлення союзних органів, співпадає з тематикою ПА, однак архівісти не вирізняють матеріали, привезені з Праги, від інших документів, що містять інформацію на "к/р елементи" ("контрреволюційні"). Тому у багатьох випадках неможливо простежити розробку документів УІК та інших українських організацій, привезених з Чехословаччини: документи подібного змісту опрацьовувалися разом.

В першу чергу впорядковувались особові фонди та фонди інституцій, які потенційно володіли відомостями про осіб та про контакти з емігрантами (допомогові установи, видавництва, емігрантські об'єднання тощо).

Можна виділити такі види обліково-звітної документації "оперативної розробки" протягом діяльності Спеціального відділу ТФ: а) характеристики: власне характеристики, спецхарактеристики фондів, короткі характеристики на українських білоемігрантів, персональні характеристики, характеристики на фондоутворювачів особових фондів; б) довідки: історичні довідки; короткі історичні довідки, довідки-орієнтировки, індивідуальні історичні довідки, групові історичні довідки; в) виконання запитів; г) списки: власне списки та списки-довідники; г) огляди: огляди груп фондів; д) картковий облік: складання карток та їхнє влиття до картотеки, зокрема, ішлося про складання окремої картотеки українських білоемігрантів за кордоном; е) спецповідомлення; є) алфавітні книги-довідники.

Змінюючи один одного та модифікуючись, ці сімнадцять видів робіт та документації є показниками виконання "оперативної розробки". Їхнє виконання залежало від розроблюваних у той чи інший момент документів, варіюючись від кількох виконаних видів робіт до кількох десятків протягом року.

Чи не найважливішим інструментом накопичення оперативної інформації була Картотека на "українських білоемігрантів за кордоном", яку планувалося закінчити протягом 1947 р., але поповнення якої тривало до закінчення "оперативної розробки" Спеціальним відділом ТФ ЦДІА УРСР [7, арк. 2].

До 1 січня 1947 р. "оперативна розробка" велася попутно з опрацюванням документальних матеріалів. Після зазначеного періоду запроваджено, поряд з науково-технічним опрацюванням, перегляд окремих фондів з метою виявлення "оперативної" інформації. Вста-

новлення кола “к/р елементів” мало місце від початку опрацювання фондів [7, арк. 33].

У серпні 1947 р. АУ МВС УРСР висловило незадоволення повільними темпами складання довідок-орієнтировок про українських націоналістів, які можуть бути використані в роботі школи МВС [5, арк. 8]. Незадоволення темпами “оперативної розробки” базувалося, очевидно, на наказі МВС СРСР № 0511 від 27 серпня 1947 р. плану заходів для архівних органів МВС УРСР на найближчі роки, одним з семи пунктів якого було “Окончание разработки секретных документальных материалов госархивов для использования их в оперативных целях” [18, арк. 25-30].

Через великий обсяг сконцентрованих таємних матеріалів Головархів у Москві пильно стежив за “оперативною розробкою” українських колег. Так, начальник Відділу використання ГАУ НКВС СРСР капітан Старов та начальник Першого відділу майор Гур’янов у лютому 1947 р. звернулися до начальника АУ МВС УРСР майора П. Гудзенка з критикою аполітичності назв довідок-орієнтировок, які “неправильно орієнтують и создают недостаточные представления о явно враждебной украинскому народу “деятельности” белогвардейских эмигрантских организаций в противовес действительному содержанию материала, например: “общественно-политическая деятельность украинско-националистического студенчества в эмиграции” или “внешняя политика директории украинской народной республики”, являвшаяся по существу авантюристической-антисоветской” [6, арк. 9]. Відповідно, необхідно переглянути і дати “политически выдержанные названия этим справкам, в соответствии с содержанием документальных материалов” [6, арк. 9]. Вони також просять звернути особливу увагу на розробку секретних документальних матеріалів Спеціального відділу ТФ з метою якнайскорішого складання списків-довідників на “білоемігрантські елементи” і висилання їх до ГАУ НКВС СРСР [6, арк. 9].

Як свідчить план роботи АУ МВС УРСР на 1948 р., зазначені посадовці позитивно поставилися до того, що основний “к/р елемент” (70 тис. карток) вже взятий на облік українським архівним управлінням, однак ще залишилося виявити “подучетные элементы”.

6 січня 1948 р. архівному керівництву до Москви було надіслано 13 списків-довідників (2286 осіб) з обліку “к/р елемента” кількох “политических окрасок”, у тому числі два списки на 1067 осіб – на командний склад армії УНР; один список на 68 осіб – на робітників суду і прокуратури армії УНР, і лише один список – на 18 російських і

українських емігрантів [7, арк. 1]. Одночасно надіслано ще 12 списків на 5386 "к/р осіб" [7, арк. 2].

Найбільше часу планом роботи Спеціального відділу ТФ на 1948 р. було відведено: впорядкуванню 2110, "оперативній розробці" 1100, на третьому місці перебувала науково-дослідна робота [12, арк. 11]. Як видно зі звіту, на систематизації справ концентрувалася уся робота відділу, оскільки саме впорядкована справа становила основу подальшої роботи, включаючи "оперативну розробку".

Загалом розроблено було Спеціальним відділом ТФ за 1948 рік 880 одиниць зберігання, за якими взято на облік 19298 осіб, в основному "українських буржуазних націоналістів" [9, арк. 70].

На 1 січня 1949 р. за всі роки на облік поставлено 267 членів антирадянських партій, союзів і організацій і 13800 українських емігрантів. Станом на 1 січня 1949 р. за таємними матеріалами ЦДІА УРСР у м. Києві було обліковано 45000 українських діячів еміграції за алфавітно-довідковою картотекою [13, арк. 52].

У звіті облік осіб, виявлених за таємними документами ЦДІА УРСР у м. Києві, за весь 1948 р. було взято на облік як членів антирадянських політичних партій, союзів та організацій 10 909 осіб, а станом на 1 січня 1949 р. за списками-довідниками таких осіб нараховується 80 тис.

У 1949 р. запланові до обліку 72 тисячі "білоемігрантів" та члени їхніх родин проходили за матеріалами "фондов українських учебных заведений в Чехословакии и лагерей для интернированных петлюровцев в Польше и Чехословакии".

Планом роботи Спеціального відділу ТФ ЦДІА УРСР у м. Києві на 1950 р. зазначено, що 352 фонди Відділу впорядковані, основні з них розроблені для використання в оперативних цілях. На 115 фондів, тобто на одну третину, складено історичні довідки, орієнтировки і характеристики фондоутворювачів [10, арк. 5]. Було констатовано, що відділ взяв на облік усіх осіб, які проходять за матеріалами і підлягають обліку [10, арк. 7].

На 1950 р. по Спеціальному відділу було заплановано використання найбільш актуальних на сьогодні фондів в "оперативно-чекістських цілях" шляхом складання довідок-орієнтировок, тематичних довідок і спецповідомлень, вказавши, які довідки-орієнтировки будуть складені в 1950 р. по Відділу ТФ ЦДІА УРСР у м. Києві [10, арк. 26]. Однак вказані види робіт не вдалося розгорнути, бо Спеціальний відділ було ліквідовано в липні 1950 р.

Однак історія з “оперативної розробки” ПА не закінчилась, оскільки у 1958 р. було передано колекції Музею визвольної боротьби України (далі – МВБУ) з Праги до відділу ТФ ЦДІА УРСР у м. Києві. Останній на 1960 р. запланував в тому числі “оперативну розробку” матеріалів, отриманих з Чехословацької Республіки [14, арк. 1].

Первісно начальником відділу ТФ ЦДІА УРСР у м. Києві В. Зиковою було запропоновано виділити чотири групи осіб, що підлягають обліку і, відповідно, “оперативній розробці”: військовополонені царської армії, які вступили до будь-яких збройних формувань для боротьби з радянською владою; “білоемігранти”, куди віднесено всіх емігрантів, які воювали у всіх з’єднаннях на території України та були членами українських урядів, партій у 1917 – 1921 рр., в тому числі їх родини; особи з західних областей України, які були членами антирадянських, в тому числі “українських націоналістичних” організацій, включаючи українську “націоналістичну” пресу; українці, які, незалежно від територіальної приналежності, співпрацювали з німцями протягом Другої світової війни [15, арк. 6-7].

Згідно зі звітом роботи Відділу ТФ, у 1960 р. “оперативна розробка” документальних матеріалів майже не проводилась, бо лише в листопаді було повністю завершено упорядкування деяких фондів, які підлягали обробці, і оперативну роботу було перенесено на 1961 р. [14, арк. 6-7].

Так, у 1960 р. відділом планувалось скласти 2-3 довідки-орієнтировки та взяти на картковий облік 12000 осіб. Однак “оперативну розробку” було перенесено на наступний, 1961 рік. Було заплановано у 1961 р. розробити 185 фондів (бл. 5000 од. зб.) та скласти 60000 карток. Натомість було розроблено лише 51 фонд (2817 од. зб.) – майже третину [15, арк. 9].

Заплановану на 1961 р. “оперативну розробку” матеріалів 1958 р. надходження було виконано лише частково через непередбачувану витрату часу з бюджету двох співробітників у 566 робочих днів на задачу іспитів в інституті та роботі в колгоспі. В 1962 р. було заплановано розробити 100 одиниць зберігання та п’ять фондів загальним обсягом 708 одиниць зберігання. [15, арк. 9]. Але “оперативну розробку” було взагалі припинено у першому півріччі. Як же так сталося?

Через переведення архівної галузі до сфери “цивільної” Ради Міністрів, АУ у жовтні 1961 р. видало розпорядження про перевірку стану таємних матеріалів відділів ЦДІА УРСР: Відділ ТФ ЦДІА УРСР у м. Києві, продовжуючи “оперативну розробку” матеріалів 1958 р.

надходження, вже демонструє неспроможність якісно виконувати поточні "оперативні" запити (показово, що на 15 жовтня 1961 р. з 820 запитів лише 20 виявилися позитивними) [15, арк. 14].

Розпорядження констатує, що значна кількість часу при розробці матеріалів, отриманих з Чехо-Словаччини, витрачається на взяття окремої особи на картку і перевірку осіб, які проходять за документами, і пропонує брати на облік не окремі особи, а в цілому одиниці зберігання, "насыщенные списочным составом". До того ж, на матеріали розробки, на яку іде більшість робочого часу, за дев'ять місяців наведено лише шість довідок [15, арк. 15], тобто вперше було неспішно визнано марність "оперативної розробки" матеріалів ПА та її безперспективність.

Однак у червні 1962 р. В. Зикова подала доповідну записку директору ЦДІА УРСР у м. Києві М. Тесленку, де викладає план "оперативної розробки" матеріалів відділу ТФ і констатує, що станом на 27 червня 1962 р. розроблено 130 од. зб., на які складено всього 1294 картки. Як довела звірка осіб, які проходять за матеріалами, з особами, взятими на облік в 1961 р., коли були розроблені основні фонди і складено 25000 карток, в основному всі особи "соответствующего профиля" вже були обліковані. Зважаючи на це, В. Зикова запропонувала припинити "оперативну розробку" матеріалів, які залишилися. Директор архіву наклав резолюцію "згоден".

Тож у звіті Відділу ТФ ЦДІА УРСР за 1962 р. зазначено, що план же оперативної роботи не виконано з причин, викладених у доповідній записці [16, арк. 4-5]. Тому оперативну роботу "було припинено в I півріччі і більше займатися розробкою чеських матеріалів немає потреби" [16, арк. 4-5]. Як бачимо, "оперативна розробка" еміграційних (і окупаційних теж) фондів завершилася на початку 1960-х рр., співпавши з виведенням у 1960 р. системи державних архівів з-під відання органів внутрішніх справ.

Виникає запитання: чому так багато знайдено даних розпорядчих та планово-звітних документів про хід "оперативної розробки" і майже відсутні результати цієї роботи (списки, довідники тощо)? По-перше, Експертно-перевірочна комісія ГАУ МВС СРСР листом від 24 серпня 1950 р. встановила строк зберігання в державних архівах таємних запитів МВС-МДБ СРСР із спецперевірки осіб і листування з цих питань у три роки [17, арк. 166]. Тому, очевидно, вже не вдасться відновити робочі моменти оперативної роботи, листування, прізвища осіб, їхнє співвідношення з особами чехословацького еміграційного масиву.

По-друге, виявлено документи про знищення документальних результатів “оперативної розробки”. У грудні 1964 р. інспектор з кадрів АУ при РМ УРСР Б. Кордуб, начальник Відділу використання АУ при РМ УРСР В. Кузьменко, старший науковий співробітник Г. Ганночко склали акт, “что перечисленные в нем документы отдела использования Архивного управления при СМ УССР подлежат уничтожению, как утратившие практическое значение и не имеющие исторической и научной ценности” [11, арк. 7].

Виділеними до знищення стали: “препроводительные письма облгосархивов на списки справочники на к.р. элемент за 1944 – 1950; 1945 (два); 1946 – 1947; 1944 – 1945; 1946 – 1949”; копійні і дублетні примірники окремих списків-довідників; копії негативних довідок на к/р елемент; робочі журнали реєстрації “поступивших” списків-довідників на к/р елемент; листування з виправлення статистичних даних списків-довідників; книга обліку списків-довідників за 1946 – 1947 рр.; журнал реєстрації “политокрасок” за 1944 р.; картотека на к/р елемент. Всього до знищення виділено 2893 аркуші документів, три в’язки картотеки та 16 примірників списків-довідників [11, арк. 7-9].

Отже, “Оперативна розробка” двох документальних комплексів 1945 та 1958 рр. надходжень має ряд відмінностей. Розробка документів УІК відзначається великою варіативністю (близько 20-ти видів обліково-звітної документації та видів робіт) та великим обсягом продукції (хоча і не збереженої до наших днів або, принаймні, не віднайденої) – 150 характеристик та довідок різних типів; 18 списків різних типів на понад 82 тис. осіб тощо. Ці методи роботи використовувались також і для розробки інших груп, віднесених (навіть потенційно) до “ворогів народу”. Уся ж варіативність розробки фондів МВБУ звелася до 15 коротких історичних довідок на 19 фондів.

Змінюючи один одного та модифікуючись, ці близько двадцяти видів робіт та документації є показниками виконання “оперативної розробки”. Їхнє виконання залежало від розроблюваних у той чи інший момент документів, варіюючись від кількох виконаних видів робіт до кількох десятків протягом року.

На жаль, досить складно підрахувати та оцінити у кількісних параметрах обсяги “оперативної розробки” ПА. Першою перешкодою є паралельне опрацювання еміграційних та трофейних фондів у Спеціальному відділі ТФ. По-друге, на заваді стоїть і варіативність видів обліково-звітної документації, яка до того ж змінювалася від плану

роботи до звіту про її виконання – коли планувалися одні види робіт, а виконувались інші, при цьому часто не відбувалось повернення до виконання запланованих видів робіт, натомість винаходилися нові форми “оперативної розробки”. Наприклад, в одному випадку звітували про кількість розроблених фондів, в іншому – про кількість заведених карток

Тож навести певну статистику можливо у двох групах. До першої можна віднести відомості, наведені у звітних документах ЦДІА УРСР у м. Києві. Так маємо цифру у 115 фондів Спеціального відділу ТФ ЦДІА УРСР у м. Києві, тобто одну третину, на які складено історичні довідки, орієнтировки і характеристики фондоутворювачів. Також маємо інформацію про облік 170 909 осіб за алфавітно-довідковою книгою, а за списками-довідниками – 80 тис. осіб, ідентифікованих як членів антирадянських партій, союзів і організацій. До категорії ж “інші елементи” віднесено 9716 осіб за алфавітно-довідковою книгою та 2000 за списками-довідниками. Розпливчастість формулювання про розробку “всіх основних фондів” не дає можливість побачити, скільки саме фондів було піддано розробці у відділі.

До другої групи можна віднести кількісні параметри, самостійно обрахованих нами за результатами “оперативної розробки” 1945 – 1950-х рр. Спеціального відділу ТФ ЦДІА УРСР у м. Києві. Було складено 72 характеристики різних типів, 78 довідок різних типів, 18 списків різних типів на понад 82 тис. осіб. Із поданих запитів 352 були позитивними, 674 – негативними. Було нараховано мінімум 71764 карток, влитих до картотеки. Якщо згадати про запланований на 1949 р. обсяг у 72 тисячі “білоемігрантів” та члени їхніх родин, то виглядає, що цей пункт врешті-решт було виконано.

Союзні органи отримували від українських архівістів кінцеві результати “оперативної розробки”: списки-довідники, характеристики, історичні довідки та ін. При цьому союзне архівне керівництво слідувало за поточною “оперативною розробкою” фондів, критикуючи та даючи вказівки із покращення опрацювання документів.

Єдиним результатом “оперативної розробки” Спеціального відділу можна вважати Картотеку на “к/р елемент” обсягом у 112 тис. карток – зведений і головний результат “оперативно-чекістської розробки”, що зберігається в ЦДАВО України і містить довідкові дані про близько 100 тис. осіб.

Якщо пригадати, що всі держархіви УРСР станом на 1 січня 1948 р. передали “оперативним органам” списків на 394 членів “ан-

тирадянських політичних партій, союзів і організацій”, на 6781 членів “контрреволюційних націоналістичних організацій і партій” та на 2903 “офіцери білих (буржуазних армій)”, то видно, що ПА був набагато інформативніший за весь сконцентрований у держархівах УРСР матеріал про осіб, яких відносили до “ворогів народу” та класифікували. Тож стає зрозуміло зацікавленість керівництва країни, а, відтак – і архівного, – у переміщенні еміграційних архівів з-за кордону.

На відміну від “оперативної розробки” матеріалів УІК, яка велася до останнього аркуша, “оперативна розробка” МВБУ велася скоріше по інерції, при цьому навіть не намагаючись відзначитись варіативністю кінцевого продукту – свідчень антирадянської діяльності “ворогів народу”. Очевидно, що зміна підпорядкування архівної системи у 1960 р. і визначила хід “оперативної розробки” документів МВБУ. “Оперативну розробку” матеріалів надходження 1958 р. припинили у 1962 р. через її безперспективність, що було вперше констатовано керівником Відділу ТФ ЦДІА УРСР у м. Києві, де тривало опрацювання зазначених матеріалів.

І, як своєрідний підсумок майже 40-річної роботи архівних органів у напрямку розшуку “ворогів народу”, проведенням “оперативної розробки” фондів, складанням списків-довідників, картотек та інших видів обліково-звітної документації, стало перейменування з 1966 р. відділів таємних фондів державних архівів УРСР на перші частини.

Таким чином, на сьогодні Україна має архівний сегмент ПА, незважаючи на прагматичну мету переміщення ПА до УРСР – потребу “оперативної розробки”, подальші дослідження якої дозволять пролити світло на історію архівної справи; додасть штрихи до життєпису окремих діячів еміграції, які потрапили під пильне око спецслужб; дозволить краще зрозуміти специфіку діяльності спецслужб в СРСР у перші повоєнні десятиліття.

Джерела та література:

1. ЦДАВО, ф. 14, оп. 7, спр. 19. Звіт про роботу архівних органів УРСР з використання документальних матеріалів в оперативних, військових та народно-господарських цілях за 1945 рік. 22 червня 1945 – 2 квітня 1946 р. – 29 арк.
2. ЦДАВО, ф. 14, оп. 7, спр. 97. Записки по “ВЧ” про розшук і концентрацію документів, вивезених німецько-фашистськими окупантами. Січень 1945 р. – 52 арк.
3. ЦДАВО, ф. 14, оп. 7, спр. 104. Звіти по управлінню НКВС УРСР. 17 січня 1946 – 18 березня 1946 р. – 94 арк.

4. ЦДАВО, ф. 14, оп. 7, спр. 157. Плани і звіти ЦДІА МВС УРСР і його філіалів м. Харькова і м. Львова на 1946 р. – 60 арк.

5. ЦДАВО, ф. 14, оп. 7, спр. 209. Звіти про пророблену роботу АУ МВС УРСР 19 січня 1947 – 15 серпня 1947 р. – 110 арк.

6. ЦДАВО, ф. 14, оп. 7, спр. 218. Плани і звіти відділу використання (квартильні, піврічні і річні). 10 січня 1947 – 15 травня 1947 р. – 109 арк.

7. ЦДАВО, ф. 14, оп. 7, спр. 246. Справа-спостереження по Центральному державному історичному архіву УРСР. 1947 р. – 107 арк.

8. ЦДАВО, ф. 14, оп. 7, спр. 264. Листування з ГАУ МВС СРСР, оперативними відділами МВС та ін. про використання документів в оперативно-чекістських цілях. Січень – грудень 1948 р. – 99 арк.

9. ЦДАВО, ф. 14, оп. 7, спр. 306. Справа-спостереження по Центральному державному архіву (плани, звіти і листування про роботу відділу тасмних фондів). 10 лютого 1948 – 21 лютого 1949 р. – 97 арк.

10. ЦДАВО, ф. 14, оп. 7, спр. 347. Плани, звіти і листування про роботу відділу тасмних фондів і особливого відділу тасмних фондів ЦДІА УРСР. 18 січня 1950 – 23 лютого 1951 р. – 79 арк.

11. ЦДАВО, ф. 14, оп. 7, спр. 880. Затверджена номенклатура особливо тасмних і тасмних справ на 1964 рік по Архівному управлінню при РМ УРСР і акти про виділення документальних матеріалів, які не підлягають зберіганню. 2 січня 1964 – 31 грудня 1964 р. – 9 арк.

12. ЦДІАК, ф. 4703, оп. 2, спр. 13. Плани і звіти Відділу тасмних фондів і Особливого відділу тасмних фондів за 1948 р. Відомості про стан оперативно-довідкової роботи. – 44 арк. Частково опубл.: [19, с. 155–158].

13. ЦДІАК, ф. 4703, оп. 2, спр. 16. Плани і звіти про роботу Відділу тасмних фондів і Особливого відділу тасмних фондів за 1949 р. – 60 арк. Частково опубл.: [19, с. 159–163].

14. ЦДІАК, ф. 4703, оп. 2, спр. 42. План і звіт про роботу Відділу тасмних фондів за 1960 р. – 9 арк.

15. ЦДІАК, ф. 4703, оп. 2, спр. 45. План і звіт про роботу Відділу тасмних фондів за 1961 р. План обробки документів, отриманих з ЧСР і акт перевірки стану секретного діловодства і тасмних фондів архіву. – 17 арк.

16. ЦДІАК, ф. 4703, оп. 2, спр. 47. План і звіт про роботу Відділу тасмних фондів за 1962 р. – 7 арк.

17. ЦДКФФА ім. Г. Пшеничного, архів архіву, спр. 2. Документи за 1950 р. [] арк.

18. ЦДКФФА ім. Г. Пшеничного, архів архіву, спр. []. Документи. Розпочато 15 лютого 1947, закінчено 23 грудня 1947 р. – 54 арк.

19. Грімстед Патриція Кеннеді. “Празькі архіви” у Києві та Москві. Повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної українки / Патриція Кеннеді Грімстед. – К. : ДЦЗД НАФ, 2005. – 250 с.

20. Корнеев В. Е. Архивы на службе тоталитарного государства (1918 –

начало 1940-х гг.) / В.Е. Корнеев, О.Н. Копылова // Отечественные архивы. – 1992. – № 3. – С. 13–23.

21. Лозенко Л. Празький український архів : історія і сьогодення / Л. Лозенко // Архіви України. – 1994. – № 1–6. – С. 18–30.

22. Палієнко М. Г. Архіви української еміграції в радянських спецсховищах (переміщення, опрацювання, використання) / М.Г. Палієнко // Український історичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 196–213.

23. Палієнко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) / М. Палієнко. – К. : Темпора, 2008. – 687 с.